Български език, Приложение / Bulgarian Language, Supplement, 73 (2026), 281–301
Print ISSN: 0005-4283, Online ISSN: 2603-3372
doi: 10.47810/BL.73.26.PR.16

Балканистиката и балканославянският ареал в диахронна и съвременна перспектива (с оглед на книжовните езици и езиковата стандартизация)

Ценка Иванова (България)
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
c.ivanova@ts.uni-vt.bg

Балканистиката като комлексна наука възниква чрез славистиката на 19. век и е тясно свързана с ранни теренни проучвания. В резултат на вековно общуване на народи с различна генеалогия езиците на Балканския полуостров губят важни наследствени черти и придобиват типологически сравними характеристики. Научните описания представят балканския езиков съюз като средоточие на хетерогенни иновации, а въпросът за периферията на балканославянския ареал е предмет на научни дискусии. Южнославянските балканизми са следствие от дълго наслагване на два многоезични и етнокултурно профилирани ареални комплекса – южнославянски (генеалогичен аспект) и балкански (структурен аспект). В социолингвистичен аспект се явява казус, свързан със съвременния статус на диалектите. Със смяната на поколения носители на уникални говори все повече се унифицира езиковата практика под влияние на конкретна образователна система, на писмената и говоримата книжовноезикова норма, на мобилността на хората в глобализацията на съвременния живот. Балканославянските междуезикови сравнения изискват специално внимание към книжовния език като обобщена наддиалектна система и е наложително да се проследява доколко той съдържа балканизми, как са третирани те от страна на нормата и как се е проявила нейната избирателност. Освен това при балканските славянски езици сходствата и различията по линията диалекти – устна комуникация – стандартноезиково равнище не се припокриват, т.е. пунктовете на балканизация не си съвпадат напълно. Текстът обхваща широк времеви диапазон, започнал с ключовия принос на Йерней Копитар и на автори, свързани с виенската славистика, с публикации в превод и оригинал на сръбски и на български език. Акцентира се върху изследвания, недостатъчно оценени от гледна точка на приемствеността и устойчивостта на познанието в широк научен спектър.

Ключови думи: балканистика; балканославянски ареал; център и периферия; книжовен език и балканизми

© Ценка Иванова, 2026 / © Tsenka Ivanova, 2026

Тази статия в списание „Български език“ е с отворен достъп и се публикува под международния публичен лиценз Creative Commons Attribution 4.0 International (Attribution-Non-Commercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

This open access article of journal “Balgarski ezik” (“Bulgarian Language”) is published under the terms of Creative Commons Attribution 4.0 International Public License (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

Balkan Studies and the Balkan Slavic Area from a Diachronic and Synchronic Perspective (With Reference to Standard Languages and Language Standardisation)

Tsenka Ivanova (Bulgaria)
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
c.ivanova@ts.uni-vt.bg

Balkan studies as a complex field of scholarship emerged from nineteenth-century Slavic studies and are closely connected with early field research. As a result of centuries of interaction among peoples of different genealogical backgrounds, the languages of the Balkan Peninsula have lost important inherited features and acquired typologically comparable characteristics. Scholarly descriptions present the Balkan Language Union as a centre of heterogeneous innovations, while the delimitation of the periphery of the Balkan Slavic Area remains a matter of debate. South Slavic Balkanisms result from the long-term accumulation and interaction of two multilingual and ethnoculturally profiled areal complexes: the South Slavic (genealogical dimension) and the Balkan (structural dimension). From a sociolinguistic perspective, this situation is closely linked to the contemporary status of dialects. With generational change among speakers of distinctive dialects, linguistic practice is increasingly standardised under the influence of the educational system, the written and spoken norms of the standard language, and the growing mobility of people in the globalised contemporary world. Balkan Slavic interlingual comparisons therefore require particular attention to the standard language as a generalised supra-dialectal system. It is essential to determine to what extent it incorporates Balkanisms, how these are treated by the norm, and how selectivity operates within the norm. Moreover, in the Balkan Slavic languages, similarities and differences across the axes *dialect – oral communication – standard language* do not fully coincide; in other words, the points of Balkanisation do not entirely overlap. The study spans a broad historical period, beginning with the key contributions of Jernej Kopitar and scholars associated with the Viennese School of Slavic Studies, including works written in and translated into Serbian and Bulgarian. It highlights research that has not been sufficiently appreciated in terms of the continuity and sustainability of knowledge across a wide scholarly spectrum.

Keywords: Balkan studies; Balkan Slavic Area; centre and periphery; standard language and Balkanisms

Повече от две столетия в публикациите, посветени на различни аспекти от проучванията за Балканите, се повтарят както известни факти и констатации, така и нови наблюдения поради всепознатия факт, че този регион на Югоизточна Европа и в миналото, и днес генерира събития, поражда процеси, съдържа последици от най-различно естество – свързани пряко или косвено с неговите обитатели, някогашни и сегашни народи в динамиката на тяхното социално и политическо развитие и в контактите помежду им и с останалия свят.

Етносите, населявали и населяващи Балканите[1], представляват особена смес от култури с различен генеалогичен произход. За региона са общоизвестни определения като мост между Азия и Европа; като територия, генерирала конфликти с дълготрайни последици и осезаеми измерения (промяна на граници, премествания на големи групи население и под.); като разнолик ареал, абсорбирал в себе си нематериални последици от вековни съжителства и контакти, без които хората не биха могли да постигнат баланс в екзистенциален план.

В един по-близък до съвремието времеви диапазон, на базата на комплексни и интердисциплинарни анализи, обзори и конкретни научни методологии, *балканистиката* се дефинира като научна област и образователна специалност в една широка проекция, обхващаща географията, историята, геополитиката, икономиката, материалната и духовната култура на балканския регион от античността до най-ново време. Акцентът се поставя върху общото между различните национални култури на Балканския полуостров и техните взаимоотношения с другите народи, езици и култури. Териториалният „обхват“ на балканистиката в нейните обособени изследователски аспекти бележи по-широки или по-тесни схващания за ареалната ѝ проекция[2].

Балканистиката изследва и един от най-трудно обяснимите феномени – езиковите контакти, довели до реорганизации в структурата на балканските езици. Езиковедската балканистика, възникнала чрез славистиката през 19. век, формулира своя предмет на проучване на базата на констатациите, че в резултат на вековно непрекъснато общуване и движение езиците на народите, които населяват полуострова, постепенно губят важни черти от генеалогично еволюиралата си структура, отдалечават се от родствените си езици и придобиват общи структурни характеристики. Структурният паралелизъм с устойчиви ареални профили обособява научните класификации за *балкански езиков съюз*[3], който съдържа център и периферия (Русаков, Соболев/Rusakov, Sobolev 2008). Освен познатите публикации от 19. и 20. век по-късни фактори стават предпоставка за нови наблюдения или за преосмисляне на познати тези особено когато се вземат предвид хронологията и динамиката на езиковата стандартизация с границите на нейното покритие, унифициращото и/или балансиращото въздействие на образователни системи и други цивилизационни по характера си фактори.

Според разпространено в науката схващане южнославянската диалектна карта принадлежи към най-сложните и най-интересните в Европа. От една страна, са общославянските еволютивни закономерности, а от друга страна, последиците от езикови контакти с неславянски езици противопоставят южнославянските езици на останалите две славянски групи – източната и западната. Така определени еволюирали черти със славянска основа биват изместени или функционират паралелно с балканистични особености. Към изследователските аспекти на балканския езиков съюз балканският

славянски ареал се третира като ареал със собствен езиков профил именно на базата на сравнителното славянско езикознание. Въпросът докъде се простира периферията му е предмет на научни дискусии (Грицкат/ Grickat 1993: 38–46).

Специфичните южнославянски черти, определяни като балканизми, са в основата на тезите за наличието на балканославянски езиков профил[4]. Южнославянските балканизми се представят като наслагване на два многоезични и етнокултурно профилирани ареални комплекса – южнославянски (генеалогичен подход) и балкански (структурен подход) (Цыхун/Cyhun 1981: 9; Цыхун/Cyhun 1988: 15–16; Павловић/Pavlović 1957–1958: 207–236; Соболев/Sobolev 1989: 216; Грицкат/Grickat 1993; Лашкова/Lashkova 1993). От гледна точка на хронологията на проблематиката са натрупани разминаващи се становища за принадлежността на определени диалекти към определени езикови ядра, в които се оглеждат и екстралингвистични фактори.

С основание обаче се обръща специално внимание на книжовния език като обобщена наддиалектна система и се напомня, че е наложително да се проследява доколко той съдържа балканизми, как са третирани те от страна на нормата и каква е нейната избирателност в конкурентна среда (Лашкова/Lashkova 1993: 30). Въпреки разногласията около темата за мястото на стандартните езици в компаративистиката техен фактологичен материал винаги се привлича в различна степен, като често не се обръща достатъчно методологическо внимание на този факт или предметът на изследване не се съобразява именно с тяхната стандартност (Брозович/Brozović 1967: 3). Към този аргумент бихме добавили още един – със социолингвистична основа, който произтича от съвременния статус на диалектите. Със смяната на поколенията носителите/наследниците на конкретен диалект все повече унифицират своята езикова практика под влиянието на образователната система и усвояването на писмена и говорима книжовноезикова норма, с изучаването на чужди (международни) езици, с мобилността и глобализацията на съвременния живот. Следователно от методологическа гледна точка научните интерпретации би трябвало да коригират или да включват и едно актуализирано състояние на балканската езикова проблематика (вж. също Петрова/Petrova 2023), в което да се вписват и последиците от най-нови миграционни процеси и фактически ареални промени като последица от отминали или по-нови теренни и политически събития[5]. Освен това между балканските славянски езици сходствата и различията често се движат по линията *диалекти – разговорна реч – стандартноезиково равнище* и в тях чертите на балканизация не си съвпадат изцяло[6].

От гледна точка на нашите съвременни балканистични познания често възниква необходимостта от връщане към някои начални публикации, насочили вниманието на научната общност към феномена на общите черти между балканските езици, на близостта и на различията между езиците от балканославянския ареал. Тази хронологична ретроспекция е в полза на научната

обективност поради по-късни във времето „премълчавания“ на фактология в публикации, подвластни на външни обстоятелства с преходен характер.

Хронологично наблюденията над специфичните черти на балканските езици, отразени във фонетиката, граматиката, лексиката и словообразуването, започват от структурно-типологически сравнения между албански, влашки, български и отчасти сръбски в публикация на Йерней Копитар от 1829 г.[7] Студията, смятана за основополагаща в езиковедската балканистика, по съдържание представя балканистиката в един по-широк контекст, включващ и диахронна социолингвистика, гледано от съвременен ракурс. През 19. век изследванията на Шлайхер (1850) и Миклошич (1861) допринасят за разгръщане на концепцията за балканистични изследвания. През 20. век развитието на балканистиката и задълбочаването на изследванията се свързват с имената на следващи поколения изследователи (вж. Асенова 2002: 7–16). Езиците, които са обект на балканистичните изследвания, са албански, новогръцки, романски езици (румънски, арумънски, мегленорумънски и истрорумънски), славянски (българо-македонски ареал, сръбски – с преходните торлашки говори и други), балкански ромски/цигански. От гледна точка на ареалната лингвистика и езиковите контакти, от една страна, и от гледна точка на социолингвистиката (книжовноезиков статус и под.), от друга, тези езици заемат различно място в класификациите и в комуникативната практика на носителите им в диахронен и в синхронен план.

Йерней (Бартоломей) Копитар (21.08.1780, Репне, Словения – 11.08. 1844, Виена) е ключова фигура в южната славистика през първата половина на 19. век. Високообразован, владеещ класически и съвременни европейски езици, чрез собствените си научни постижения, но и чрез административните позиции, които заема („цензор“ за славянските и гръцките печатни книги към Виенския двор), Копитар допринася изключително много за утвърждаването на виенската славистика в следващите десетилетия и за разгръщането на редица проекти, допринесли пряко и косвено за националните каузи на южнославянските народи. Той остава в историята като един от основоположниците на славистиката като наука (с Йозеф Добровски и Павел Йозеф Шафарик) и като най-последователния застъпник на *австрославизма*. Неговият принос за началото на научните наблюдения над балканските езици, за „откриването“ на (ново)българския език за славистиката, за сърбохърватския / хърватскосръбския книжовен език и реформата на Вук Караджич, за словенския език и за старите славянски ръкописи е несъмнено колосален, но от друга страна – недостатъчно оценен от гледна точка на приемствеността и устойчивостта на познанието в един широк научен спектър. Приносът на Копитар за балканските съпоставителни изследвания е пряк и косвен – поради факта, че той едновременно подтиква и консултира други изследователи да се посветят на изследвания за южнославянските езици (вж. Селимски/Selimski 1996; Иванова/Ivanova 2013). Известно е, че именно Копитар се обявява против южнославянския „пастет“ в недиферен-

цираното описание на Й. Добровски от 1814 год. в "Slovanka" и подтиква Вук Караджич да напише труда си за българския език, известния *Додатак*[8]. Кореспонденцията между Копитар и Караджич (вж. Вукова преписка, т. I, Београд: Државна штампарија краљевине Србије, 1907) свидетелства за траен и постъпателен интерес към балканските езици. За българския език пише, че това наречие е единственото новообразување сред славянските наречия и се отнася към останалите славянски езици така, както съвременните романски към латинския, а в писмо до Вук Караджич от 30. IV. 1826 г. (Вукова преписка, т. I, стр. 276) в послепис пише: „*Die Bulgarica vergessen Sie nicht*!" – „*Не забравяйте българистиката*!".[9]

Цитираната и известна в балканистиката и славистиката студия на немски език на Копитар обаче има свое превъплъщение само година след отпечатването ѝ в превод на сръбски език, с коментари и допълнения към превода[10]. Сръбският превод може да се смята за обособен източник не само поради селекцията на преведената част спрямо оригинала, но и поради коментарите и допълненията на отговорния редактор на Летописа на Матица сръбска Милош Светич, псевдоним на известния интелектуалец в средите на „австрийските" сърби от Войводина Йован Хаджич (вж. Иванова/Ivanova 2013). При сравнение на оригиналното и преводното заглавие *О влашкомъ и албанезскомъ народу и езыку* един от трите сравнявани от Копитар езика е пропуснат от преводача и редактор М. Светич – българският. Прави впечатление разликата в обема – оригиналната студия съдържа 47 стр., а сръбският текст – 21 стр. подборен превод. Важното и неотбелязвано досега допълнение към оригиналния текст на Копитар е, че има и 6 стр. бележки и коментари от М. Светич (Иванова/Ivanova 2015: 564).

В следващите редове ще се съсредоточим върху някои акценти в сръбския превод. В Увода (стр. 1) Копитар поставя тезата за влиянието на завоевателите върху народите, които подчиняват на своето политическо устройство и на своята култура; привежда аргументи как са попаднали например под римско влияние редица народи не само в Европа, но и в Северна Африка, как езиците на покорените народи се повлияват или претапят в рустикалния (просторечния) латински език. Само в труднодостъпни райони и особено на полуострова на „Хем" процесите на всякакви контакти между народи и езици не са се развивали по същия модел (стр. 4). Авторът привежда примери за фонетични и морфологични общи черти между албанския и влашкия език и отново напомня, че тези общи черти са последица от друг тип съюз, довел до установяването на думи с „еднакъв граматически крой". Напр. постпозитивният член при имената, който, макар че се среща и в други езици, тук се намира на същото място. Напомня, че равнинният, влашкият език е поел много „римски" думи, но ги е „прелял" в свой калъп (форма). „Както вече казахме, самото съвпадение в употребата на члена е достатъчно, за да поставим според формата влашки и български паралелно с ал-

бански. По-конкретни изследвания … биха показали не само близостта на тези три езика с основа като албанската форма, но свидетелстват и за влиянието на тези европейски езици извън техния кръг на юг чак върху новогръцкия, а на север – върху сръбския.“ (стр. 7). Авторът разсъждава за динамиката в промените при езиците със и без писменост, „намесва“ и езиковата стандартизация, т.е. писмените езици и тяхната роля, като смята, че славянската азбука е по-пригодена не само за славянските езици и за влашкия, който използва кирилските букви, но и за албанския. От друга страна, показва, че лексикално тези три езика се различават. Заключава, че тези лексикално различни, но граматически еднакви езици, които от едното (Черно) до другото (Адриатическо) море „секат“ граница между гърци и славяни, са обвеяни в тъмата на неизвестното. Изразява оптимизъм, че скоро ще има повече светлина в тази terra incognita в Европа в езиков, географски и антикварно-исторически план (стр. 21).

От стр. 22 следват бележките на редактора Милош Светич, т.е. Йован Хаджич, които фактически преразказват в резюме това, което не е преведено от немски език: привеждат се отделни цитати, отново се сочи общият граматически „крой“ на трите балкански езика (стр. 24): постпоставен член, инфинитните глаголни облици се превръщат в конюнктивни (с да, ut), бъдеще време се гради с глагол volo, oћу, ћу. От стр. 25 следва *Додатакъ* – М. Светич смята, че е на място да направи някои допълнения към преведения текст на Й. Копитар: помества 50 думи, числителни – прости и съставни, спрежение на глагол в сег., мин. и бъдеще време, императив, инфинитив. Безспорно сръбският превод представлява интересен допълващ документ за началото на науките балканистика, славистика, за историята на българския език и др. В превода са отпаднали явно познати според редактора факти за славянските езици, но пък българските примери са оставени и се сравняват с албанските и влашките. От друга страна, остава без отговор въпросът защо българският език не фигурира в заглавието на превода, при положение че го има в оригиналното заглавие.

През 19. век сравненията на структурите на говоримите езици в балканославянския ареал продължават и намират отзвук в идеите за общ книжовен език на всички южнославянски народи. От съвременна гледна точка тези опити трябва да се разглеждат като продукт именно на епохите, за които е доминантен културно-езиковият универсализъм и който дава плодове при формирането на други европейски книжовни езици, при други политически условия. Тази фактология, потопена в своето време, отразява тогавашни възгледи за политическа, икономическа и духовна еманципация като „бягство“ от асимилиращото действие на езиците на чуждоезични империи. Изисква се съблюдаване на основен принцип, върху който се градят подобни пътувания назад във времето – да се внимава възгледи и оценки, формирали се вследствие на по-късни събития и процеси, да не „прескачат“ в предходни събития и процеси.

Идеята за славянско и конкретно за южнославянско културно (но и за религиозно) единение от края на 17. и 18. век преминава през хибридни или смесени книжовноезикови модели, по-скоро с изкуствен характер и с религиозна платформа на книжовници католици (Иванова/Ivanova 2000: 165–167) – до идея за светско културно и книжовно сближаване на славяни, които са езиково по-близки помежду си. Тя се конкретизира чрез дискусии за азбуката, езиковата (говоримата) основа и интелектуалното надграждане на книжовния език. През първата половина на 19. век постепенно се осмисля съгласието палитрата от различни, но близки говори да се съсредоточи върху обща основа за книжовен език от светски тип. През 1847 год. хърватският Сабор официално признава за официален хърватския книжовен език на щокавска основа, „загърбват“ се чакавските и кайкавските говори като по-капсулирани и се отхвърля употребата на латински, немски и унгарски. Освен отстраняването на чуждите езици кръгът около Людевит Гай подкрепя идеята за общ книжовен език.

В средата на 19. век в сръбски издания (вестници и литературни притурки към тях), като отзвук от предходните десетилетия, тече дискусия по въпроса *Могат ли всички славянски народи да си служат с един книжовен език*? Съдейки по отзивите и коментарите в печата, дискусията може да се определи като сериозна и значима за по-широки обществени кръгове. Поради раздалечаването между славянските наречия и поради очаквано съпротивление едната теза предлага вторична конвергенция за създаване на нов славянски книжовен език на базата на църковнославянския език. Другата теза е да се вземе вече напреднал в изграждането си книжовен език, около който да се обедини книжовноезиковата практика. И тук в дискусиите изниква дилемата за промените в структурата на говорите от българския ареал. Един от радетелите за обща писмена езикова практика е Матия Бан (1818–1903), книжовник с богата биография, по произход сърбин католик от Дубровник. В поредица статии със заглавие *О језику славянскомъ* в културния подлистник на *Србске новине – Подунавка*, бр. 1–17/1847 год., той прави преглед на състоянието на идеята сред отделните славянски народи и техния принос. М. Бан дели южнославянските наречия на три типа – *на разредъ србскій, бугарскій и виндскій* (кайкавски словенски). За разлика от моделите на илиризма смята, че за основа на един общ южнославянски книжовен език е нужна реално съществуваща говорна основа и смята, че няма по-добър вариант от сръбската (бр. 4). Като една от дилемите сочи различната структура на българските говори и предлага българите да преминат към своеобразен вид книжовноезикова диглосия според целите и се позовава на двете течения по това време в българската книжовноезикова ситуация – залагащи на придържане към църковнославянската традиция и за народна, фактически аналитична структурна основа на книжовния език. Дискутира се и лексикалният инвентар, вкл. пътищата за неговото обогатяване.

Развитието на въпроса се свързва също с писателя и общественика Йован Стерия Попович (1806–1856), който през 1851 год. помества статия със заглавие *Могу ли се славенски народи служити єднымъ єзыкомъ кньижевнымъ*?[11] Авторът отделя специално внимание на проблемите, породени от структурните различия между сръбския и българския език, и посочва, че не е проблем разбирането между хървати, далматинци, бошняци и сърби, а проблемът идва от различната граматика на българския: *бугарско наречіе има по крою своме далеко више одступа*. Тази дилема с променената структура на българския език ще се появява и у други автори на концепции. От друга страна, авторът е дълбоко убеден, че един книжовен език, обхващащ по-голяма територия на близки наречия, ще бъде по-конкурентоспособен. Отчита и евентуален контрааргумент – че всяко наречие има своя прелест и не може да се изтъква едно за сметка на друго, а емоционалните оценки са чувства, не са доводи. Й. С. Попович не приема също твърдението, че простият народ не разбира църковния език (на тази база стъпва реформата на Вук Караджич, който се отказва от пътя за интелектуализация на сръбския език чрез „захранване“ от църковнославянския). Той изнася контрааргументи на твърдението, че старият славянски език няма богатство на речника, особено за по-късно открити предмети и отношения: за новото се знае – или се ковat, или се заемат думи, при всички народи е така. Но писателят напомня, че старият славянски език е удобен за създаване на нови думи – покъсно точно това ще бъде основание за скептично отношение към реформата на Вук Караджич. На тази възможност обръщат внимание и други съвременници, вкл. и български книжовници, напр. Н. Рилски, П. Р. Славейков. Застъпници на различни вариации на идеята за общ южнославянски език са също българи, които получават образование в сръбската столица и които са се запознали с публикациите в сръбския периодичен печат (вж. Иванова/Ivanova 2014).

Във Войводина от 1852 год., с разрешение на австро-унгарския наместник в Нови Сад, издателят Данило Медакович (1819–1881) започва да печата нов политически вестник два пъти седмично – *Сербски дневник*, който става един от най-авторитетните вестници, както и на притурка към него един път седмично – *Седмичњак/Седмица*, със строго научен и литературен характер (Крестић/Krestić 1980: 107). Медакович успява да издейства разрешително за представения пред властите като преводен вариант на *Сербски дневник* вестник *Българска дневница* (от 16 април до 4 ноември 1857 год.), а като аналог на *Седмица – Дунавски лебед* (Крестић/Krestić 1980: 117–118). В списанието на Д. Медакович също намират място мнения на различни автори в дискусия под заглавие *Има ли изгледа за споєнъ кньижевногъ єзика кодъ Бугара, Срба, Хервата и Словенаца*? (бр. 9–10, м. март 1857 г.). На поканата за дискусия откликват словенецът Матия Маяр (бр. 29), хърватинът Л. Вукотинович (бр. 30), българинът Г. С. Раковски (бр. 33).[12]

Г. С. Раковски (1821–1867) публикува становище по зададения от Медакович въпрос (*Отговоръ на пытанье за съставленія едного общаго югославянскаго книжевнаго языка. Написа Г. С. Раковскій*. – *Седмица*, год. VI, № 33/1857, Нови Сад). Според него останалите славянски народи първо ще трябва да опознаят българския език, който е слабо известен на широката научна общественост. Освен това църковнославянският език е равен на стария български език, но влиянието на гръцкия език и на гръцката църква водят до несвойствени за българския език черти като члена на първо място. Авторът сочи, че никъде в старите български ръкописи няма членове, че ни едно славянско племе ги няма и че те са „гръцко наводнение“, което следва постепенно да се изчисти от езика, за да се приближи той към езика на дедите. Изразява се пожелание останалите славяни да преценят може ли в този си вид българският да се разглежда като потенциален участник в процеса на създаване на единен „югославянски“ книжовен език.

В историята на новобългарския книжовен език представителите на т. нар. църковнославянска школа (Христаки Павлович, Константин Фотинов, Константин Огнянович) застъпват тезата за църковнославянския като основа на изграждащия се български книжовния език. Техният възглед кореспондира с изказаните и в сръбска среда доводи за удобството да се приеме старият книжовен език – вместо да се губи енергия и време в търсене на нови езикови средства, българите могат направо да си служат с готовия, изграден и стилистично обработен църковнославянски език. Христаки Павлович отстранява члена във второто издание на граматиката си и увеличава падежите, т. е. прави модела за нормиран език повече хибриден, като се мотивира, че, приближавайки граматиката към „славянския“ език, младите поколения ще могат да пишат гладко *... какъ то и сродніи тебѣ Сербинъ, думамъ, и Руссъ*. Според него типично българските черти и писмени знаци като ерове и членове препятстват изразяването на високия разум и емоционално заклеймява отклоненията на новобългарския от своята майка – старобългарския или славянския (така авторът нарича църковнославянския) език (*Грамматика славено-болгарска от Христаки П. Дупничанина сочинена сега вторы·пѫть, Въ Бѣлградъ,* 1845). Почти същите убеждения изказва Константин Фотинов, който е убеден, че българите имат най-основателни причини да съхранят стария книжовен език като негови наследници (*Мучно е да познае человѣкъ самъ себеси – Любословіе или новоемѣсѧчно списаніе*, бр. 22–24, окт.–дек. 1846). К. Фотинов се застъпва за църковнославянския като общ книжовен език за православните славяни при вторично сближаване на отдалечилите се едно от друго наречия с цел взаимно разбиране. По повод тези дискусии привеждаме реакцията на Н. Рилски в писмо до Райно Попович (публикувано в *Периодическо списание*, г. VIII, 1891, кн. 38): *А за членовете и баща ми да дойде да ме понуждава да ги изоставим, не ща да го послушам, а не Огняновича и Христаки* (Павлович, бел. авт.)*, и В(енелин), и прочия*.

Нов тип идея за книжовноезиково сближаване е предложението за *Југословенски општи научни речник на српско-хрватском и бугарском језику. Предлог Стојана Бошковића, редовног члана српског ученог друштва, читан пред одсеком историчким и државничким на састанку 2. Марта 1871.* // Гласник Српског ученог друштва, књ. XXXIII, у Београду, 1872. Текстът е отпечатан и като самостоятелна брошура още през 1871 год., което свидетелства както за интереса към него, така и за целта по-широка публика да се запознае със съдържанието му. Предложението е преведено на български език и е известно на българските образовани среди. За него е информирана и българската общественост чрез съобщение във в. *Свобода*, г. II, № 31 от 15. I. 1872 год. Проектът за общ терминологичен речник следва да се разглежда и като последица от преценката, че общ книжовен език с единна граматика е невъзможен именно поради балканизираните езикови промени. Сравнението с идеите от предходни исторически периоди за общ книжовен език, който да обхваща по-широк или по-тесен ареал показва една отличителна черта – никой не отрича структурните различия в балканославянския ареал. Не се настоява българите да практикуват своеобразна диглосия чрез синтетичен по тип книжовен език за „обща“ употреба и аналитичния, т.е. народния език, с членовете и с всички индивидуализиращи го характеристики за „своя“ употреба. Идеята за книжовноезикова конвергенция се модифицира: в проекта за общ терминологичен речник е „уловен“ моментът на недовършеното терминологично изграждане.

От средата на 19. век „общата“ идея се конкретизира в по-ограничена реализация чрез приемането на единна основа за езиков стандарт на сърби и хървати (Караджичев модел, Виенски договор от 1850 г.). Книжовноезиковите процеси в българската езикова ситуация се ориентират към народната аналитична основа с църковнославянския език като източник за стабилизация при колебания в нормата и за интелектуализация.

По-нататъшните процеси на книжовноезикова еманципация в южнославянския/балканославянския ареал не протичат в съзвучие с тезите, битували или реализирани в предходни периоди – от гледна точка на езиковата ситуация от началото на 21. век те са се оказали своеобразна фикция. Политическият контекст на съвременните южнославянски кодификации има твърде обширна предистория, която е вкоренена дълбоко в миналото. Този контекст е неотменен компонент в друга актуална тема – за разграниченията между южнославянските езици и южнославянската книжовноезикова дивергенция през 20. и 21. век.

За границите и преходите между южнославянските езици също е натрупан солиден публикационен актив, който обаче по правило е фрагментарно известен на съперничещи си автори, екипи, школи.

В лингвогеографски план дълго време се приема деленето на южнославянските езици на източен и на западен клон, което съвпада и с подялбата, базирана не на структурната типология, а на границите между книжовните

езици – източният клон е фактически българско-македонският (с аналитична структура), а западният е сръбско-хърватско-словенският клон, със синтетична по тип структура. Известни са обаче и автори, които представят доказателства против традиционно приетите (и доста категорично очертани) територии, определяни като принадлежащи към източния или към западния клон (Мароевић/Maroević 1996: 335–336). Известната подялба на *генетични и социолингвистични езици*[13] сочи, че като цяло южнославянската езикова територия трудно може да се подведе под общи класификационни критерии и тази проблематика е чест обект на дискусии. Факт е, че броят на езиците е и функция на конкретните обстоятелства: бе посочено, че в края на 19. век класификациите, въз основа на структурни, лексико-семантични и социолингвистични признаци, разграничават три езика (три езикови ядра със свои вътрешни сцепления) – български, сърбохърватски/ хърватскосръбски (в своите варианти) и словенски. През 20. век стандартноезиковото (книжовноезиковото) пространство „се преразпределя“ при различно съотношение спрямо диференциалните структурни, но и лексико-семантични критерии на езиците от 19. век: А) български – македонски, Б) [щокавски] сръбски – черногорски – бошнячки/босненски – хърватски, В) словенски. Въпреки условния характер на който и да е опит за стратификация на факторите на разграничението, те биха могли да се обособят в следните аспекти: 1) Диахронно заложени черти на разграниченията и стандартизация на южнославянските езици през 19. век; 2) Социолингвистични фактори на разграниченията и етапи на късна стандартизация през 20–21. век; 3) Лингвистични реализации на разграниченията през 19. и през 20–21. век.

От южнославянската територия в класическата „схема“ на балканския езиков съюз се вписва изцяло българо-македонският ареал. За останалите южнославянски езикови територии мненията за степента на балканизация са различни поради многопластовия характер на динамиката в езиковото развитие, което води до различни по амплитуда структурни изменения. Дивергентните от гледна точка на общославянския континуитет белези се проявяват на всички езикови равнища и посочената отвореност за иновации „пълзи“ на северозапад (Грицкат/Grickat 1993). Като ключов от десетилетия се очертава въпросът за т.нар. преходна зона в северозападна посока, който е предмет на изследвания от класическите национални диалектологии, от ареалната лингвистика, от социолингвистиката. По-особеният поглед към тази тема е свързан с политическото ѝ обвързване и разнопосочните ѝ интерпретации. Предпоставка за развилите се дивергентни процеси в една времева амплитуда от близо 150 години са самостоятелната държавност, собственото културно-образователно пространство и промените в начина, по който се комуникира на определена езикова територия и между балканските народи.

Следователно ако балканистичните особености са резултат от езикова конвергенция поради дългото битуване на носителите на балканските езици

в едно общо геополитическо и икономическо пространство, то следва, че последвалото затваряне в национални граници и ослабването на мултиезичието би породило застой в процесите на балканизация. То би ги „консервирало“ до определен стадий, като тук не се изключва и продължаващото развитие на заложени в миналото тенденции (т.е. проява на конвергенция от остатъчен тип).

Както е известно, основният механизъм за конституиране на книжовните езици допуска проницаемост за изграждане на стилообразуващи средства на лексикално и синтактично равнище, докато основният фонетичен, граматичен и домашен лексикален корпус е стабилен, а употребата на единна норма е общозадължителна.

Съвременният анализ на балканославянската проблематика обезателно трябва да включва участието на балканизмите в процесите на дивергенция при съвременните езикови стандарти[14]. Първата проява на книжовноезикова дивергенция през 20. век е кодификацията на македонския езиков стандарт. Втората проява се отнася до континуитета на книжовноезиковата практика на територията на югославската федеративна държава, която поддържа десетилетия специфичната динамика и вариативност в единството на т.нар. „стандартна новощокавщина“. На нея комуникират четири близки народа и от нея на границата на 20. и 21. век произлизат четири стандартни езика с различна степен на индивидуализация, включително чрез експлицитно или чрез опосредствано отразяване на процеси и фактически състояния, произтекли от балканизация[15].

Описанието според съставни характерологични черти в относително обособените говорни зони и съотнасянето им със съответния книжовен/стандартен език, към който са причислени, е истинско предизвикателство. Главен фактор на разграничението, породен от устойчивото присъствие на държавна граница, официален статус на конкретна езикова норма и образователна система на тази норма, на исторически и съвременни (регионални) реалии, е лексико-семантичният корпус, в който с времето настъпват определени промени – разширяване или стесняване на значението на общославянска дума така, че общият набор от значения да не съвпада изцяло с този в другия, съседния език; заемане на различни страни от значението на дума от интернационалния слой; различна комбинаторика при словообразуването с домашни (в смисъл славянски) корени и словообразователни форманти и т.н. Разграничението протича и в някои структурноезикови равнища по пътя на прибягването до един от възможните варианти.

По въпроса за „онагледяването“ на периферията и/или проникващата в посока от изток и югоизток към северозапад реорганизация в езиковата система: немалка част от говорите в източна Сърбия имат съществени отклонения от стандартния език, кодифициран на базата на географски отдалечения от тях източнохерцеговски йекавски диалект. Амплитудата в диглосната езикова ситуация между местните говори и езиковия стандарт е доста

по-голяма в сравнение с разликите в говорите в Шумадия, Войводина, Банат и т.н. (акцентология, редукция на падежи, да-конструкция вместо инфинитив, аналитично бъдеще време, фреквенция на претерити, словоред на клитики в изречението, колокации, негация, употреба на „архаични“ думи и др.). Факт е също и процес на „дебалканизация“: със смяната на поколенията в течение на повече от столетие, от края на 19. век, диалектната практика се изтласква все повече за сметка на узус, по-близък до стандартния сръбски език, макар и с някои устойчиви местни прояви. Това състояние се вписва изцяло в теоретичните социолингвистични постулати: териториалната устойчивост и стабилизиращите функции на един административен и културен център моделират с времето и унифицират не само писмената, но и устната езикова практика. Град Ниш е изключително интересно от социолингвистична гледна точка средище – в него се наслагват и кръстосват говори от преходен тип с говори на мигрирали носители на български говори, интердиалектни формации, местен разговорен вариант на книжовноезиковата норма наред с коректно придържане към произносителните норми на сръбския езиков стандарт. Френският славист Пол Луи Тома е автор на първото изследване на градски говор в съвременната сърбистика – на говора на гр. Ниш и околните села в края на 20. век, сравнен с регистрирания говор от същия терен на границата между 19. и 20. век в произведенията на известния сръбски писател Стеван Сремац: *Ивкова слава*, *Зона Замфирова* и др. (Тома/Toma 1998). В края на обемното и подробно социолингвистично проучване авторът заключава, че в продължение на столетие, със смяната на поколенията и с все по-голямото и сравнително устойчиво присъствие на езиковия стандарт, езиковата практика на населението от този източен регион постепенно се придвижва и е по-близка до съвременния сръбски книжовен език, независимо от стабилизираната едночленна (евентуално двучленна, кратки – дълги срички) акцентологична система, която по експираторното си ударение кореспондира със състоянието в българската говорна зона[16].

На посочените по-горе и на други въпроси, които реално регистрират колебания в прилагането на нормата, са посветени както отделни издания на Комисията по езикова стандартизация към Сръбската академия на науките, така и поредици от езикови бележки, публикувани редовно на страниците на централния печат (в. *Политика*, сп. НИН) и в регионални издания (в. *Народне новине* – Ниш).

Въпросите на езиковото разделение в балканославянски контекст и преходните говорни зони са твърде чувствителна и дискутабилна тема с разнообразие от становища и позиции, които излизат извън рамките на строго научния лингвистичен подход. „Старите“ и новите държавно регламентирани писмени норми провокират емоционално – от гледна точка на поколенията в диахрония – езиковото самоопределение в сръбско-черногорско-хърватско-босненският ареал. Както за него, така и за разделението между македонския езиков стандарт и българската книжовноезикова норма по от-

ношение на балканизмите следва да се изхожда от социолингвистична перспектива. На самия терен няма ясни водораздели между македонските говори и българските, но македонският стандарт е изграден обратно на българския, т.е. за негова основа са взети западни диалекти, географски най-отдалечени от диалектната база на съвременния български книжовен език. Новите стандартни езици би следвало да се оспорват вкупом, ако се прилагат само лингвистични критерии по дефинициите от 18. и 19. век що е език и що е наречие към език[17]. Комплексни фактори в тяхната динамика обаче водят до друго.

Социолингвистичното разделяне на официални езици от една изходна основа с проследяване на механизмите на оттласкване един от друг, споровете около наследството на старите книжовни езици, балансът между славянски и балкански езикови черти и всичко, което произтича от подобно деление, вече няколко десетилетия са предмет на нормативни актове, нормативни граматики и правописни наръчници, моноезични и преводни речници, монографии, научни форуми, проекти. От гледна точка на науката се очертават предизвикателства за набора от дистинктивни признаци, който определят параметрите на всеки отделен езиков стандарт; при дефинирането на билингвизма и диглосията или отсъствието им в определени случаи; в методиката за разграничение на близки езици в чуждоезиковото обучение; в решаването на въпроси от административен или икономически характер.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

[1] Като историческо понятие *Балкани* става известно през 19. век и е заимствано от турското название на Стара планина, която заема значителна средищна част от полуострова.

[2] Съдържанието на редица интердисциплинарни издания у нас и в други страни от втората половина на 20. век насам, както и поредицата „Балканите – език, история, култура“ на Великотърновския университет, чието начало е поставено с научни форуми от 2007 година, отразяват многоаспектния изследователски профил на балканистиката.

[3] Взаимовръзката между членовете на балканския езиков съюз (с основни представители албански, български, гръцки и румънски език) има структурно-типологически характер. Вж. преглед за развитието на балканистиката, периодизацията ѝ, най-видните изследователи и трудове у Асенова/Asenova 2002: 7–27.

[4] Географските и хронологичните му граници са очертавани различно и имат различни названия – византийско-славянска общност, балкано-ориенталска културна общност, балкански дял от Pax Slavia orthodoxa и т.н. (вж. Аретов/Aretov 1994: 50–51). Главно западноевропейски автори определят т. нар. балканска културна зона по географски или геополитически критерий и като югоизточноевропейска с вътрешно делене на източни и западни Балкани.

[5] Разпадането на Югославската федерация, военните конфликти, прекрояването на границите доведоха до съществени миграции през последните три десетилетия и до промяна във фактическото състояние на диалектните карти.

[6] „Под балканизация се разбират всички възможни реорганизации на граматичната структура, предизвикани от качествените и количествени изменения в рамките на балканската езикова среда при две условия: 1) Балканизацията не означава обезателно аналитизъм и обратно; 2) Вземат се предвид не само чисто балканските езикови модели, но също и различните реорганизации на изконно славянския материал в условията на балканския езиков климат“ (Лашкова/Lashkova 1993: 30).

[7] Kopitar, Jernej K. (1829). *Albanische, walachische und bulgarische Sprache*. Jahrbücher der Literatur (Wien) 46: 59–106.

[8] В началото на 1822 год. (23.XII.1821 или 4.01.1822 год.) в специална притурка на в. *Новине Сербске* № 102 излиза *Додатак к Санктпетербургским Сравнительним Рјечницима свију језика и нарјечја, с особитим огледима бугарског језика*.

[9] Самият Вук Караджич в своята кореспонденция с руския учен Кеппен отговаря на негова бележка от 1822 г. взел ли е предвид и говори от други региони на българския език, тъй като изрично е посочил информаторите си, търговци от Разлог: „… *моја граматичка запажања о особеностима бугарског језика остају тачна за сва бугарска наречја, то јест: а) да Бугари имају члан који додају на крај речи; б) да именице немају скоро никаквих падежних промена. Кад бих био уверен да су Ваши Бугари обични трговци као и моји, волео бих тада да их упитам како они могу уздизати трновски дијалекат из осталих, кад још ни на једном бугарском наречју нема књига* (в см. книжовен език на базата на говоримия език, бел. авт.). *Да ли с тога што су они из Трнова или што је Трново било престоница бугарских краљева*?“ (Вукова преписка III: 556–557).

[10] *О влашкомъ и албанезскомъ народу и езыку* (Изъ Лѣт. Беч. XLVI. /46/ свез.). – В: *Сербскій лѣтописъ*, наставлѣнъ Милошемъ Светићемъ, частица четверта, трошкомъ Матице Сербске, у Будиму, словима Крал. Училища Пештанскогъ, 1830, 1-27. *Летопис Матице српске* е списание за книжнина, основано през 1824 г., и е най-старото сръбско списание, което излиза почти без прекъсване до днес.

[11] В бр. 24 на в. *Србске новине* от 1. III., с продължение в бр. 26 от 6. III. и бр. 27 от 8. III. 1851 год.

[12] Преглед на поредицата статии в *Седмица*, посветени на общия книжовен език за южните славяни, прави Б. Вълчев (Вълчев/Valchev 1993: 51–66).

[13] С паралелната типологическа дихотомия *генетични и социолингвистични езици* се осветляват отношенията между чисто лингвистичните фактори и факторите, които се отнасят до обществено-политическата и културната основа на съвременните стандартни (официални, държавни) езици. Дихотомията е позната и във варианта *език в лингвистичния смисъл – език в политическия смисъл*, съответно *language in the linguistic sense – language in the political sense*. Изразът *political language* покрива социолингвистичното тълкуване ‘езици, които почти не се различават по своята структура и техните носители взаимно се разбират’, докато изразът *linguistic language* кореспондира с ‘езици, които са различни един от друг и техните носители не могат взаимно да се разбират’ (Kordić 2001: 237–239).

[14] За южнославянските книжовни езици от сръбско-хърватския ареал са характерни отличаващи ги от източните и западнославянските езици черти: съвпадение на падежни окончания в синтетичния тип именна парадигма (падежен синкретизъм), което формално води до специфична редукция на падежната система; раз-

лична по фреквентност замяна на инфинитива с да-конструкция; аналитизация на числителните форми (от типа *идем са своје две другарице)*; граматикализация на предлози предимно в сръбския ареал (*идем код лекара – чекам код лекара)*; употреба на посесивен Датив; бъдеще време с помощен глагол със значение ‘искам’ – *хтети*, който е със съкратен спрегаем (в стандартната норма) или неспрегаем (в диалекти) облик (*ти ћеш чекати – ће да чекаш – ће чекаш*); определени интонационни, фонетични, лексикални и колокационни особености.

[15] „Стандартната новощокавщина” е фактически посредник между една основна фонетика, една основна граматика и един основен речников фонд от една страна, и чертите, които дават индивидуалния облик на съответния обособил се на нейна база езиков стандарт.

[16] Показателен факт към цитирания анализ е едно от първите разпореждания на сръбското министерство на просветата след откриването на модерната за времето си гимназия в гр. Ниш: с указ на княз Милан Обренович на 27 септември 1878 год. часовете по сръбски следва да бъдат увеличени (с акт от 13 декември с.г.), защото населението от тези краища не познава книжовния сръбски език (Народне новине, Ниш, 20-21.12. 2003 г.).

[17] В обратния случай се стига до парадоксални ситуации – отричащи македонския стандарт приемат хърватския, босненския и черногорския, макар че разликите на последните в общата им щокавска база са вариативни в сравнение със сръбския, както и обратното – отричащи черногорски, хърватски и босненски приемат македонския, макар че е късна кодификация на вариативна структурна и лексикална база спрямо българския. От гледна точка на прогностиката обаче, устойчивостта на активната дистанцираща стандартизация създава разграничения чрез съвременния живот на самостоятелни държави със собствени образователни системи и свой национален и културен календар.

ЛИТЕРАТУРА

Аретов 1994: *Аретов, Н.* Българското Възраждане и световната цивилизация. Паисий Хилендарски и йеросхимонах Спиридон. – *Проглас*, № 1, с. 50–63.

Асенова 2002: *Асенова, П.* Балканско езикознание. В. Търново, Фабер.

Брозович 1967: *Брозович, Д.* Славянские стандартные языки и сравнительный метод. – *Вопросы языкознания*, № 1.

Вълчев 1993: *Вълчев, Б.* Раковски – книжовникът и филологът. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Грицкат 1993: *Грицкат, И.* О неким ефектима вишеслојне миксоглотије на јужнословенском земљишту. – *Зборник Матице Српске за филологију и лингвистику*, XXXVI, № 1, Нови Сад.

Дмитриев, Сафронов 1975: *Дмитриев П. А., Г. И. Сафронов.* Из истории русско-югославянских литературных и научных связей. Ленинград, Изд-во Ленинградского университета.

Иванова 2000: *Иванова, Н.* История на сръбския и хърватския книжовен език. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Иванова 2003: *Иванова, Ц.* Щрихи към балканския Вавилон. Българско-сръбски книжовноезикови отношения XVIII–XIX век. В. Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“.

Иванова 2004: *Иванова, Ц.* Близки и различни. Южнославянски езикови проекции. Велико Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“.

Иванова 2010: *Иванова, Ц.* Балканославянска глаголна колокация (конвергентен и дивергентен аспект). – В: *Глаголната система на балканските езици – наследство и неология (Сб. с доклади от Международна научна конференция на Комисията по балканско езикознание към МКС, 30.04.–2.05. 2009 г.*). В. Търново, Фабер, с. 149–162.

Иванова 2011: *Иванова, Ц.* Съвременни предизвикателства пред балканските славянски езици – В: *Балканите – език, история, култура, т. 2*. Велико Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, с. 25–36.

Иванова 2013: *Иванова, Ц.* Балканистиката, Копитар и „Сербский летопис“ от 1830 година (албански, влашки, български и сръбски езикови сравнения). – В: *Време и пространство в културата на българи и сърби / Време и простор у култури Бугара и Срба.* ВТУ и „Славена“ Варна, с. 84–103.

Иванова 2014: *Иванова, Ц.* Идеята за общ южнославянски книжовен език през 19. век – фикция и/или реалност. – В: *Стварност и фикција у култури Срба и Бугара/Реалност и фикция в културата на сърби и българи*. Ниш, Философски факултет, с. 77–92.

Иванова 2015: *Иванова, Ц.* Балканистиката като лингвистична наука в диахрония: начало и разгръщане на предмета на изследване. – В: *Балканите – език, история, култура,* т. 4. Велико Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, с. 559–568.

Корубин 1994: *Корубин, Бл*. Македонски историосоциолингвистички теми. I част. Матица Македонска, Скопје.

Крестић 1980: *Крестић, В*. Историја српске штампе у Угарској (1791–1914). Нови Сад, Матица Српска.

Лашкова 1993: *Лашкова, Л.* За балканизацията на сърбохърватски и български език. – *Јужнословенски филолог*, LIX, Београд, с. 29–56.

Мароевић 1996: *Мароевић, Р*. Српски језик у породици словенских језика. – Српски језик, № 1–2, с. 335–342.

Павловић 1957–1958: *Павловић, М.* Перспективе и зоне балканистичких језичких процеса. – *Јужнословенски филолог*, XXII, № 1–4.

Петрова 2023: *Петрова, А.* Перикле Папахаджи и въпросът за балканската лингвокултурна симбиоза. – В: *Балканите – език, история, култура*, т. 8. Велико Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, с. 33–42.

Петровский 1914: *Петровский, Н. М.* О занятіяхъ В. Копитаря болгарскимъ языкомъ. – *Списание на БАН*, т. 8.

Русаков, Соболев 2008: *Русаков, А. Ю., А. Н. Соболев*. Субстанциально-функциональная теория Балканского языкового союза и славянские языки. – *Доклад к XIV Международному съезду славистов в Охриде, Македония*. СПб., Наука.

Селимски 1996: *Селимски, Л.* Копитар като основоположник на балканистиката. – В: *Kopitarjev zbornik. J. Kopitar in njegova doba.* Ljubljana, с. 301–308.

Соболев 1989: *Соболев, А. Н.* Сербохорватская диалектология и изучение истории балканославянских языков. – *Зборник Матице Српске за филологију у лингвистику*, XXXII, № 2, Нови Сад.

Тома 1998: *Thomas, Paul-Louis*. Говори Ниша и околних села у социолингвистичкој перспективи. – В: Г*овори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*. Ниш.

Цыхун 1981: *Цыхун, Г. А.* Типологические проблемы балканославянского языкового ареала. Минск.

Цыхун 1988: *Цыхун, Г. А.* Арэальная тыпалогія славянскіх моў. – В: *X Міжнародны з'езд славістаў (даклады)*. Мінск.

Ягич 1910: *Ягич, В.* Исторія славянской филологіи. Санкт-Петербург.

Brozović 2003: *Brozović, D.* Genetsko lingvistički i sociolingvistički kriterij u sistematizaciji južnoslovenskih idioma, s posebnim obzirom na Bosnu i Hercegovinu. – In: Neweklowsky, G. (ur.). *Bosanski – hrvatski – srpski. Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka*, *Hrvata, Srba i Crnogoraca* [Wiener Slawistischer almanach, Sonderband 57]. Wien, s. 45–52.

Grčević 2009: *Grčević, M.* Jernej Kopitar kao strateg Karadžićeve književnojezične reforme. – *Filologija*, 53, Zagreb.

Kopitar 1829: *Kopitar, Jernej*. *Albanische, walachische und bulgarische Sprache*. – *Jahrbücher der Literatur* (Wien), 46, S. 59–106.

Kordić 2001: *Kordić, S.* Naziv jezika iz znanosti gledan. – *Republika*, Zagreb, N 1–2.

Nejlor 1996: *Nejlor, K.* Sociolingvistički problemi među južnim Slovenima. Beograd.

REFERENSES

Aretov 1994: *Aretov, N*. Balgarskoto Vazrazhdane i svetovnata tsivilizatsiya. Paisiy Hilendarski i yeroshimonah Spiridon. – *Proglas*, N 1, s. 50–63.

Asenova 2002: *Asenova, P*. Balkansko ezikoznanie. V. Tarnovo, Faber.

Brozović 1967: *Brozović, D.* Slavianskie standartnye iazyki i sravnitel'nyi metod. – *Voprosy iazykoznaniia*, N 1.

Brozović 2003: *Brozović, D.* Genetsko lingvistički i sociolingvistički kriterij u sistematizaciji južnoslovenskih idioma, s posebnim obzirom na Bosnu i Hercegovinu. – In: Neweklowsky, G. (ur.). *Bosanski – hrvatski – srpski. Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka*, *Hrvata, Srba i Crnogoraca* [Wiener Slawistischer almanach, Sonderband 57]. Wien, s. 45–52.

Cyhun 1981: *Cyhun, G. A.* Tipologicheskie problemy balkanoslavianskogo iazykovogo areala. Minsk.

Cyhun 1988: *Cyhun, G. A*. Arjeal"naja typalogija slavjanskih mow. – In: *X Mizhnarodny z'ezd slavistaw (daklady)*. Minsk.

Grčević 2009: *Grčević, M.* Jernej Kopitar kao strateg Karadžićeve književnojezične reforme. – *Filologija*, 53, Zagreb.

Grickat 1993: *Grickat, I.* O nekim efektima višeslojne miksoglotije na južnoslovenskom zemljištu. – *Zbornik Matice Srpske za filologiju i lingvistiku*, XXXVI, N 1, Novi Sad.

Dmitriev, Safronov 1975: *Dmitriev P. A., G. I. Safronov*. Iz istorii russko-iugoslavianskikh literaturnykh i nauchnykh sviazei. Leningrad, Izd-vo Leningradskogo universiteta.

Ivanova 2000: *Ivanova, N*. Istoriya na srabskiya i harvatskiya knizhoven ezik. Sofia, Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".

Ivanova 2003: *Ivanova, Ts*. Shtrihi kam balkanskiya Vavilon. Balgarsko-srabski knizhovnoezikovi otnosheniya XVIII–XIX vek. Veliko Tarnovo, Universitetsko izdatelstvo "Sv. sv. Kiril i Metodiy".

Ivanova 2004: *Ivanova, Ts.* Blizki i razlichni. Yuzhnoslavyanski ezikovi proektsii. Veliko Tarnovo, Universitetsko izdatelstvo "Sv. sv. Kiril i Metodiy".

Ivanova 2010: *Ivanova, Ts.* Balkanoslavyanska glagolna kolokatsiya (konvergenten i divergenten aspekt). – In: *Glagolnata sistema na balkanskite ezitsi – nasledstvo i neologiya (Sb. s dokladi ot Mezhdunarodna nauchna konferentsiya na Komisiyata po balkansko ezikoznanie kam MKS*, 30.04.–2.05. 2009 g.). Veliko Tarnovo, Faber, s. 149–162.

Ivanova 2011: *Ivanova, Ts.* Savremenni predizvikatelstva pred balkanskite slavyanski ezitsi. – In: *Balkanite – ezik, istoriya, kultura*, t. 2. Universitetsko izdatelstvo "Sv. sv. Kiril i Metodiy", s. 25–36.

Ivanova 2013: *Ivanova, Ts*. Balkanistikata, Kopitar i "Serbskiy letopis" ot 1830 godina (albanski, vlashki, balgarski i srabski ezikovi sravneniya). – In: *Vreme i prostranstvo v kulturata na balgari i sarbi / Vreme i prostor u kulturi Bugara i Srba*. VTU i "Slavena" Varna, s. 84–103.

Ivanova 2014: *Ivanova, Ts*. Ideyata za obsht yuzhnoslavyanski knizhoven ezik prez 19. vek – fiktsiya i/ili realnost. – In: *Stvarnost i fikcija u kulturi Srba i Bugara/ Realnost i fikciya v kulturata na sarbi i balgari*. Niš, Filozofski fakultet, s. 77–92.

Ivanova 2015: *Ivanova, Ts*. Balkanistikata kato lingvistichna nauka v diahroniya: nachalo i razgrashtane na predmeta na izsledvane. – In: *Balkanite – ezik, istoriya, kultura*, *t. 4*. Veliko Tarnovo, Universitetsko izdatelstvo "Sv. sv. Kiril i Metodiy", s. 559–568.

Jagić 1910: *Jagić, V.* Istoriia slavianskoi filologii. Sankt-Peterburg.

Kopitar 1829: *Kopitar, Jernej*. *Albanische, walachische und bulgarische Sprache*. – *Jahrbücher der Literatur* (Wien), 46, S. 59–106.

Kordić 2001: *Kordić, S.* Naziv jezika iz znanosti gledan. – *Republika*, Zagreb, N 1–2.

Korubin 1994: *Korubin, Bl.* Makedonski istoriosotsiolingvistichki temi. I chast, Matitsa Makedonska, Skopje.

Krestić 1980: *Krestić, V*. Istorija srpske štampe u Ugarskoj (1791–1914). Novi Sad, Matica Srpska.

Lashkova 1993: *Lashkova, L.* Za balkanizatsiyata na sarboharvatski i balgarski ezik. – *Juzhnoslovenski filolog*, LIX, Beograd, s. 29–56.

Maroević 1996: *Maroević, R*. Srpski jezik u porodici slovenskih jezika. – *Srpski jezik*, N 1–2, s. 335–342.

Nejlor 1996: *Nejlor, K.* Sociolingvistički problemi među južnim Slovenima. Beograd.

Pavlović 1957–1958: *Pavlović, M*. Perspektive i zone balkanističkih jezičkih procesa. – *Južnoslovenski filolog*, XXII, N 1–4.
Petrova 2023: *Petrova, A.* Perikle Papahadzhi i vaprosat za balkanskata lingvokulturna simbioza. – In: *Balkanite – ezik, istoriya, kultura*, t. 8. Veliko Tarnovo, Universitetsko izdatelstvo "Sv. sv. Kiril i Metodiy", s. 33–42.
Petrovskii 1914: *Petrovskii, N. M*. O zaniatiiakh V. Kopitaria bolgarskim iazykom. – *Spisanie na BAN*, t. 8.
Rusakov, Sobolev 2008: *Rusakov, A. Iu., A. N. Sobolev*. Substantsial'no-funktsional'naia teoriia Balkanskogo iazykovogo soiuza i slavianskie iazyki. – *Doklad k XIV Mezhdunarodnomu s'ezdu slavistov v Okhride, Makedoniia*. SPb., Nauka.
Selimski 1996: *Selimski, L*. Kopitar kato osnovopolozhnik na balkanistikata. – In: *Kopitarjev zbornik. J. Kopitar in njegova doba*. Ljubljana, s. 301–308.
Sobolev 1989: *Sobolev, A. N*. Serbokhorvatskaia dialektologiia i izuchenie istorii balkanoslavianskikh iazykov. – *Zbornik Matitse Srpske za filolo¬giju u lingvistiku*, XXXII, N 2, Novi Sad.
Toma 1998: *Thomas, Paul-Louis*. Govori Niša i okolnih sela u sociolingvis¬tičkoj perspektivi. – In*: Govori prizrensko-timočke oblasti i susednih dijalekata. Niš*.
Valchev 1993: *Valchev, B.* Rakovski – knizhovnikat i filologat. Sofia, Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".

✉ *Проф. д-р Ценка Иванова*
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий"
Филологически факултет, Катедра по съвременен български език
5003 Велико Търново, България

✉ *Prof. Dr. Tsenka Ivanova*
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
5003 Veliko Tarnovo, Bulgaria